

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 23, Sayı/Issue: 43, Yıl/Year: 2021 (Haziran/June)

**Alexander Bevilacqua. Şark Kütüphanesi: İslam ve Avrupa
Aydınlanması. çev. Kenan Çapık. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020,
455 s.**

Değerlendiren/Reviewed by

Muammer İskenderoğlu

Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Ana
Bilim Dalı - Prof. Dr., Recep Tayyip Erdogan University Faculty of Theology,
Department of Philosophy of Religion

iskenderoglumuammer@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1857-9826>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Dergerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 06/03/2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 21/05/2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2021

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya Uni-
versity Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Alexander Bevilacqua. *Şark Kütüphanesi: İslam ve Avrupa Aydınlanması*. çev. Kenan Çapık. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020, 455 s.

Türkiye’de akademik çevrelerde dahi çokça örneğine rastlanan Batı düşmanlığı söylemine rağmen Batı’nın bugünkü dünya hâkimiyetinin arka planını anlamaya yönelik çok az araştırma yapıldığı söylenebilir. Batı 13. asırdan başlayarak önce o dönemin hâkim bilim ve düşünce dünyası olan İslam bilim ve düşüncesini nasıl edinmiştir, sonraki asırlarda da yeni keşfettiği coğrafyaları her açıdan derinlemesine araştırarak adım adım bugünkü bilgi hâkimiyetine, dolayısı ile siyasi, kültürel ve teknolojik hâkimiyetine nasıl ulaşmıştır? Amerika Birleşik Devletleri’nin Harvard, Cambridge ve Princeton gibi saygın üniversitelerinde tarih eğitimini tamamlayıp Williams College’de görev yapan ve Avrupa kültürel ve entelektüel tarihi üzerine araştırmalarıyla tanınan Bevilacqua’nın eseri Batı’nın bilgi hâkimiyetine giden bu sürecinin 17. ve 18. asırlarında İslam’ın oynadığı rolü ufuk açıcı bir araştırma ve sunumla okuyucuya takdim ediyor.

Bevilacqua’nın eseri bir giriş ve altı ana bölümden oluşuyor. Girişte yazar önce İslam’ın Batı ile ilişkisinin tarihini özetliyor, ardından da Avrupa bilgi geleneklerini kısaca tasvir ediyor. 18. asırda meşhur tarihçi Edward Gibbon’un Arapça öğrenme isteğinin Oxford’daki hocası tarafından engellenmesi, sonrasında Gibbon’un ömür boyu bunun eksikliğini hissetmesi ve Roma tarihini yazarken İslam ile ilişkisine dair ikincil kaynaklarla yetinmesi Avrupa’nın İslam bilgi birikimine açılma süreci ile ilgili çok şey anlatıyor. Bevilacqua bir anlamda 17. ve 18. asır Avrupalıların İslam bilgi birikimini okuma ve aydınlanmasının tarihini sunuyor. Yazar’a göre bu asırlarda Avrupalıların bilgi birikiminde ve muhayyilesinde İslam ve İslami gelenekler hakkında köklü dönüşümler gerçekleşti. Avrupalılar ilk defa bu dönemlerde İslam’ı her yönüyle saygı ve ilgiyle takip edip araştırmaya başladılar. Neticede de İslam hakkında daha önce olmadığı kadar kaynak okuması yaptılar ve daha hakkaniyetli bir zihinle düşünüp yazmaya başladılar. Bevilacqua çok farklı arka plana sahip bu bilginler topluluğuna Şark Kütüphanesi Topluluğu diyor. Bu bilginlerin sayısız İslami yazma eseri nasıl ve neden topladıklarının, bu eserler üzerinde çalışıp yayınlar yaparak Avrupalıların bilgi ve kavrayışlarını nasıl dönüştürdüklerinin izini sürüyor.

Bevilacqua’ya göre Avrupalı biri 17. asrın ortalarında bir dünya haritasına baksaydı, Müslümanların hâkim olduğu kıtalar ötesi coğrafya karşısında şaşkınlık içinde kalırdı. Osmanlılar, Safeviler ve Babürlüleri eski dünyanın büyük bir bölümüne hâkimdiler. Her açıdan üstün olan Müslüman toplumları tanımak en akıllıca işti. Yazar bu dönemde gezi teorisyenlerinin bilinçli seyyahların gezdikleri yerlerden nasıl bilgi toplayacaklarına dair yönergeler içeren metin hazırladıklarını belirtiyor. Geri kalmışlığımızın fark edilmesinin ardından iki asırdan fazladır İslam toplumlarından Batı’ya gönderilen benim de

aralarında olduğum ilim taliplerine ne yazık ki böyle bir destek verilmedi ve bu talipler hala kişisel çabayla yollarını bulmaya çalışıyorlar.

Bevilacqua Şark Kütüphanesi başlıklı ilk bölüme Avrupa'da büyük kütüphanelerin nasıl kurulmaya başlandığının hikâyesi ile başlıyor. Fransız bilgin Galland, 17. asrın sonlarında beş yıllık görevle Fransız kralına kitap toplamak amacıyla İstanbul'da bulunmuş. Fransız Kraliyet Kütüphanesi ve aynı tarihlerde birçok Avrupa şehrinde büyük kütüphaneler kurulmuş, dünyanın dört bir yanından kitaplar toplanmış ve bu kütüphaneler araştırmacılara kapılarını sonuna kadar açmışlar. Yazar bu dönemde İstanbul'un entelektüel faaliyetlerle dolu olduğunu, şehrin kitaplara ulaşmanın en önemli adresi olduğunu, Avrupa'dan çok daha önce burada müstakil kütüphanelerin kurulup dışarıya ödünç kitap hizmeti verdiklerinden bahsediyor. Kitap toplama işinde öncü olan Fransızların bir bakanı olan Colbert bilgin Galland'a sayfalarca kitap listesi içeren mektup ve yüklü para göndererek İslam dini ve toplumu ile ilgili neredeyse o günün tüm kitaplarını bulup getirmesini talep ediyordu. Sadece Fransızlar değil diğer milletler de dünyanın her tarafından kitap toplama işini oldukça sistematik yapıyorlardı. Şimdi Batı kütüphanelerinde karşımıza çıkan değerli eserlerin çoğu İslam dünyasından çalınıp oralara götürülmedi, büyük paralarla satın alınıp götürüldü. Bütün bunlar olurken, bu değerli eserlerin kıymetini bir Sadrazam Şehit Ali Paşa biliyormuş ki yabancıya kitap satışını yasaklayan kanun çıkarmış, ama parayı kitaptan değerli görenlere bir tesiri olamamış, kitaplar Batı'ya akmaya devam etmiş. Hala eski yasaklı kitap listeleri fikrinde olanlar bulunsa da, Batı'da artık her türlü kitabın toplandığı araştırma kütüphanesi ortaya çıkmıştı. Avrupa'da İslam bilgi birikimine en üst makamlardan başlayarak büyük ilgi gösterilip bu birikim derlenip işlenmeye başlandığı dönemlerle Osmanlı sarayında eskiden kalan Yunanca eserlerin listesi bile yapılmamıştı. Denebilir ki ne saray ne de Osmanlı uleması diğer geleneklerin bilgi birikimine Avrupalılarınkiyle kıyaslanabilecek bir ilgi göstermişlerdi.

Kur'an çalışmalarının Avrupa'daki serüveni kitabın ikinci bölümünü oluşturuyor. Bevilacqua 1698'de Padova'da yayımlanan Marracci'nin *Alcorani Textus Unioersus*'unun eleştirel notlar ve polemikçi reddiyeyle birlikte Kur'an'ın ilk tam çevirisi olduğunu belirtiyor ve Marracci'nin eğitimini, kaynaklarını ve bu eserin ortaya çıkış sürecini ve yankılarını tasvir ediyor. Yazar'a göre Marracci'nin bu projesi onu İslami entelektüel külliyatın en seçkin eserleriyle buluşturmuş ve onlarla bir hesaplaşma içine sokmuştu. Eser başka çalışmalara da ilham vermişti. Bir avukat olan George Sale'in *The Koran*'ı Kur'an'ı yalnızca entelektüel çevrelere değil, genel okuyucuya da açmıştı. Onun çevirisi modern dönemlere kadar en geçerli İngilizce çeviri olarak çok geniş alanda etkili olduğu söylenebilir. Bevilacqua'ya göre bu iki yazarın memleketlerinin dışına çıkmamış olmalarına rağmen bu kadar ciddi ve yetkin

çevri yapmaları Avrupa'da Arapça çalışmalarının ne kadar ileri düzeyde olduğunu bir kanıttır.

Bevilacqua üçüncü bölümü 17. ve 18. asırda Katolik ve Protestan bilginlerin Avrupa'nın İslam anlayışını nasıl yeniden şekillendirdiklerinin tasvirine ayırıyor. Artık Avrupa'da İslam üzerine tarafsız eserler yazılabilmektedir ve İslam üstüne yapılan tartışmalar yeni çevrilen eserlerin ışığında yeni bilgilerle daha nitelikli hale gelmektedir. Bir yoruma göre İslam'a yönelik bu ölçülü yaklaşım Osmanlı'nın Viyana bozgunu sonrasında Hristiyan güçlerle normalleşen ilişkilerin bir yansımasıdır. Bir başka yoruma göre de bu genel olarak dinlere ve karşılaştırmalı din araştırmalarına dair başlayan yeni bir sürecin bir parçası ve yansımasıdır. Bevilacqua, Edward Pococke, Adriaan Reland, George Sale ve diğer yazarların eserlerinin Avrupalıların İslam hakkında daha doğru bilgi sahibi olmalarındaki rollerini detaylıca sunuyor. Bevilacqua'ya göre tüm bu yazarlar İslam hakkındaki iddiaların özellikle Arapça kaynaklardan geçerli verilere dayanması gerektiğine inanmış, İslam'ı karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almış ve onun Yahudilik ve Hristiyanlıkla benzerliklerine dikkat çekmişlerdir. Bununla birlikte onlar İslam peygamberini sahipsiz bir peygamber görmek yerine seküler bir kanun koyucu olarak görmüş ve İslam'ın ve Kur'an'ın kökenini bu bağlamda açıklamışlardır.

D'Herbelot'un 1697'de yayımlanan *Bibliothèque Orientale* adlı eseri, Bevilacqua'nın kitabının dördüncü bölümünün konusunu oluşturuyor. Bevilacqua'ya göre, ağırlıklı olarak İslam ve İslam literatürüne yer vermekle beraber Zerdüştlük ve Doğu Akdeniz Hristiyanlarıyla ilgili konulara da yer veren alfabetik sıralanmış 8158 maddeden oluşan bu eser, Batı'daki İslam kültür tarihi çalışmalarına dair o zamana dek yayımlanan en geniş kapsamlı eser olup, *Encyclopaedia of Islam* (1913-1936) yayımlanana kadar en iddialı genel değerlendirme eseri olarak kalmıştır. Bevilacqua bölümde D'Herbelot'un kaynaklarını şiir, tarih, din gibi temel alanlara nasıl yaklaştığının detaylı tasvirini sunuyor. Yazar'a göre bu bilginlerin amacı doğru veya yanlış olsun, farklı gelenekleri öğrenmek, İslam geleneğini polemik için değil, kendisi için öğrenmek, İslam toplumlarının ürettiği bilim ve sanatı takdir etmek ve onların Batı kamuoyunun iddia ettiği kadar barbar ve cahil olmadığına okuyucunun karar vermesine aracılık etmektir.

Bevilacqua kitabının beşinci bölümünde Batı'da İslam tarihi çalışmalarının gelişim seyrini ele alıyor. Yazar, 18. asrın başında Fransız Başrahip Eusèbe Renaudot, İslam topraklarına dair Arapça, Farsça ve Türkçe kaynaklardan derlenmiş bir Şark tarihi yazma projesine giriştiğini belirtiyor. Batı entelektüel araştırma geleneğinde uzun süre pek ilgi görmeyen İslam tarihi çalışmaları da artık onların ilgi alanına girmişti. Bu bilginler İslam'ın kılıç imparatorluktan akıl imparatorluğuna geçişinin çok hızlı olduğunu düşünüyorlardı ve bu süreci düşmanca yaklaşımı reddederek tarafsız bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlıyorlardı. Bevilacqua bu bölümde Simon Ockley, Johann Jacob

Reiske, Edward Pococke ve Eusèbe Renaudot gibi öncü İslam tarihçilerinin eserlerini kaynak ve yöntem açısından değerlendiriyor. Yazar'a göre, bazı farklılıklarına rağmen bütün bu bilginler İslami entelektüel birikimin yarattığı bir altın çağ fikrine sahip olup, İslam tarihini Yunan ve Roma tarihi ile karşılaştırarak incelemişler, paganları özümseyen Hristiyanların Müslümanları dışlamasını keyfi bulup, Müslümanları paganlardan yeğ tuttuklarını ifade etmişlerdir.

Bevilacqua kitabının son bölümünde Avrupa Aydınlanmasının sembollelerinden olan 1756'da yayımlanan *Encyclopédie*'de İslam'ın nasıl tasvir edildiğini inceliyor. Yazar, Batı'nın İslam anlayışında 18. asırda yaşanan keskin değişimi seküler düşüncenin bir başarısı olarak gören yaklaşımı eleştirip, önceki bölümlerde detaylıca ortaya koyduğu üzere bu değişimde Katolik ve Protestan bilginlerin katkılarına dikkat çekiyor ve genel beklentinin aksine seküler yazarların İslam'a Hristiyan seleflerinden daha az hakkaniyetli davrandıklarını iddia ediyor. Yazar bu iddiasını da Montesquieu, Voltaire ve Gibbon örnekleri üzerinden temellendirmeye çalışıyor. Örnek olarak, Montesquieu *İran Mektupları*'nda birçok Acem âdetini yanlış resmeder. Onun şark despotizmi de Fransa'da döneminde içinde olduğu merkezileşmeye karşı çıkışın bir aracı olup Doğu'daki yönetimlerle pek ilişkisi yoktur. Nitekim bir başka Fransız bilgin Anquetil-Duperron, onun bu algı oluşturma çabasına karşı çıkıp Osmanlı, Safevi ve Babür yöneticilerinin kanunlarla sınırlandırıldığını ve halkların özel mülk haklarına sahip olduklarını vurgulamıştır. Voltaire'de Montesquieu'nun çarpıtmalarına sert eleştiriler yöneltmiştir. Diğer taraftan Voltaire İslam ile ilgili yazılarında delil bakımından şark çalışmalarına kıyasla daha zayıf ama iddia bakımından daha cüretli bir yaklaşım sergilemiştir. Daha önce bahsettiğimiz Gibbon İslam tarihini ikincil kaynaklardan yararlanarak aktarmıştır ve aktardığı bilgilerinde yanlışlıklar dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, Bevilacqua'ya göre Aydınlanma adı verilen sürecin çok da olağanüstü olmadığını anladığımızda 18. asır tarih anlatısı daha sağlam bir zemine kavuşacaktır.

Şark çalışmaları neden sona erdi? Bevilacqua bazı gözlemcilerin Rönesans'ın ilerleme fikrinin hem Batı Ortaçağ geçmişine hem de diğer kültürlerle ilgisini azalttığını dile getirdiklerini ifade ediyor. Yazar yeni bir Avrupa entelektüel kimliğinin ortaya çıkmasının da İslam'a ilgiyi azalttığına dikkat çekiyor, ayrıca Avrupalıların İslam araştırmalarında zaman içinde bazı iç dinamiklerin de değiştiğini ifade ediyor. Her halükarda bugün Avrupa'da İslam çalışmalarının nicelik ve nitelik açısından hala takdire şayan seviyede olduğunu vurgulamak gerekiyor.

Bevilacqua'nın kitabı bir Müslüman okuyucuyu bilgilendirdiği kadar derin düşüncelere de sevk ediyor. Avrupa'da İslam'ın daha doğru bilinmesi ve yorumlanması için çaba sarf eden bilginler saygı ve hayranlığı fazlasıyla hak

ediyorlar. Avrupa'nın bilgi, kültür ve teknik hâkimiyetinin hangi tür çabaların ürünü olduğunu fark edip, bu çabaların hiçbirinin asırlardır İslam lkele-
rinde karşılığının olmadığı ve olacak gibi de görünmediği olgusu da bu oku-
yucuyu derin umutsuzluđa sevk ediyor.